

Kirjat

Paluu Westermarckin moraaliteoriaan

Otto Pipatti: *Morality Made Visible*. Edward Westermarck's Moral and Social Theory. Lontoo ja New York: Routledge, 2019, 170 s. ISBN 978-0-8163-4743-9

Otto Pipatin vuoden 2017 väitöskirja *Edvard* (Pipatti käyttää englanninkielisen maailman tavoin etunimessä w-kirjainta, itse käytän tässä suomenkielisessä arvioissa Westermarckin suomalaista nimeä) Westermarckin moraaliteoriasta on nyt ilmestynyt Routledgen *Classical and Contemporary Social Theory* -sarjassa, jota toimittaa Stjepan Mestrovic. Se on tiivis ja askeettinen esitys teoriasta, jonka merkitys sosiologiassa on kasvussa pitkän postmodernistisen erämaavaelluksen jälkeen, jonka aikana erilaiset irrelevantit eettiset ja moraaliset teorit hallitsivat kenttää. Postmodernismin aiheuttamat vahingot

sosiologian kehitykselle ovat olleet ja ovat edelleen suuria, mutta etiikka ja moraali eivät tule kaukana perässä. Pipatin kirja yhdistää Westermarckin sosiologian ja moraaliteorian, jota hän kehitti koko uransa ajan ja joka huipentui hänen teokseensa *Ethical Relativity*, joka on valitettavan aliarvostettu ja jää myös Pipatin kirjassa ilman sitä käsittelyä, jonka se ansaitsisi. Pipatti ei polemisoi Westermarckin nykyisiä ja aikaisempia vastustajia tai teorioita, jotka ovat nykyään vallassa. Hänen tavoitteensa on rajoitumpi: osoittaa Westermarckin moraaliteorian perusta ja yhteydet sekä evoluutioteoriaan että David Humen ja Adam Smithin ajatteluun. Lisäksi hän pyrkii osoittamaan tämän teoriasuuntauksen merkityksen.

Hän käy läpi Westermarckin lähtökohdat ja keskeiset inspiraatiolähteet, jotka sinänsä ovat tunnettuja, mutta Pipatti on pyrkinyt tarkentamaan Westermarckin ajattelun kehitystä muun muassa hänen luento-

jensa sekä Smithiä ja Humea koskevien keskustelujen kautta. Westermarckin ja Smithin yhteys on ollut pitkään tunnettu erityisesti Pipattia inspiroineen Heikki Sarmajan ansiosta, mutta Humen suhteen tilanne on ollut ehkä vähemmän ilmeinen.

Vuoden 2017 väitöskirja eroaa Routledgen versiosta varsin vähän. Rakenne on sama, joskin lukujen nimiä on hiukan muunneltu. Väitöskirjassa on 245 sivua, kun taas Routledgen versiossa on 170 sivua, mutta selitys näyttäisi olevan se, että Routledgen sivut sisältävät enemmän tekstiä. En ole tehnyt tarkkaa tekstivertailua, mutta aina kun olen katsonut samaa asiaa molemmista, erot ovat olleet pieniä ja enemmänkin tyyllillisiä.

Pipatti pyrkii esittämään Westermarckin teorian sen omista lähtökohdista. Toisaalta hän ei mene kovinkaan syvälle esimerkiksi evoluutioteoriaan tai darwinismiin, joka on itsestään selvä peruslähtökohta. Näin lukijalle,

joka ei tunne teorian kontekstia, jotkin asiat voivat jäädä epäselviksi. Kun Pipatti esimerkiksi toteaa, että Westermarckin moraaliteoria perustuu kahden tunteeseen, mielihyvään ja kipuun (*pleasure and pain*), tämä ei heti avaudu lukijalle, jonka mielestä maailmassa voi olla paljon enemmän moraalitunteita, kuten onkin. Ero on siinä, että ne saavat kaikki alkunsa näistä kahdesta, tavalta tai toisella. On huomattava myös, että Pipatti lukee Westermarckia hyvin myötäsukaisesti. Westermarck oli aikansa lapsi ja hyväksyi esimerkiksi täysin ajatuksen evoluution yhteydestä lajien etujen edistämiseen. Toisin sanoen 1960-luvulla vääräksi todettu ajatus, että lajijäykset toimisivat lajin etujen mukaisesti, oli Westermarckille vielä annettu tosiasia. Toisaalta Westermarck kuitenkin erottui selvästi sosiologiasta ja oman aikansa biologis-sosiologisesta ajattelusta (esim. Spencer), ja hänen lähtökohtansa oli yksilöiden psykologiassa ja sen merkityksessä. Toisin sanoen moraalitunteet olivat yksilön tunteita, joiden seurauksena kehittyi evolutiivinen moraaliteoria, joka selitti myös yhteiskuntien muovautumista. Kaiken lähtökohta oli darwinilainen evoluutioteoria, josta Westermarck piti kiinni. Ne, joiden mukaan hän olisi uransa aikana luopunut tästä, ovat Pipatin mukaan väärässä.

Pipatti käy kirjassaan ensin läpi Westermarckin moraaliteorian keskeiset rakennusosat: perustunteet, niiden välittyminen, sympatia ja inho, moraalisiin tunteisiin sekä tavat, jotka syntyvät näiden perusteella. Tämän jälkeen hän siirtyy selvittämään, miten sympatia siirtyy yhteisön moraalinormeihin. Seuraavaksi Pipatti käsittelee moraalista vastuuta (*responsibility*), johon hänen mielestään ei ole kiinnitetty tarpeeksi – jos lainkaan – huomiota. Kun nämä on selvitetty, Pipatti ottaa käsittelyyn Humen, Shaftesburyn ja Smithin merkityksen Westermarckin moraaliteorian kehitykselle.

Kirja päättyy perusteelliseen Smithin ja Westermarckin yhteyksien selvittämiseen. Selkäläiselle lukijalle, joka tuntee Smithin vain taloustieteilijänä, tulee varmasti yllätyksenä, kuinka keskeinen teoreetikko hän oli juuri moraaliteorian kannalta. Smithin ja Westermarckin moraaliteorian ydin on hyvin yksinkertainen: ihmisillä on kaksi perustunnetta, kipu ja mielihyvä, jotka määräävät, miten he suhtautuvat moraalitarpeisiin. Kipua tuottavat asiat johtavat moraalisiin tuomioihin, mielihyvää tuottavat asiat taas moraaliseen hyväksyntään niin sanottujen retributiivisten tunteiden kautta. Haluamme koston (tuomita), jos teko tuottaa kipua, ja palkita, jos teko tuottaa mielihyvää. Ehkä tärkeintä

on siis huomata, että klassinen sääntö ”siitä, miten asiat ovat, ei voi johtaa sitä, miten asioihin pitäisi olla” ei päde. Moraali syntyy siitä, miten asiat ovat ja kaikki säännöt, joiden mukaan toimitaan, perustuvat yksinkertaisiin tosiasioihin tunteista ja reaktioista tilanteisiin. Evoluutioon ja Darwinin teoriaan tämä liittyy siten (ja tässä siis Westermarck ja Smith eroavat), että nämä tunteet ovat evoluution tuotetta ja keinoja, joiden avulla yksilöt pystyvät mukautumaan eri tilanteisiin. Luonnonvalinta suosii ihmisiä, jotka reagoivat vahvasti yrityksiin vahingoittaa heitä ja toisaalta myös yrityksiin olla hyödyksi. Moraali on yhteistyön ja sosiaalisen elämän perusta, mutta se on ennen kaikkea kielteisten tunteiden käytännöllistä ilmaisua. Moraali rankaisee vahvemmin kuin palkitsee. Lisäksi moraali ei ole henkilökohtaista kosta. Moraalisessa reaktiossa ei ole kyse siitä, että joku vahingoittaa minua, vaan että toiminta on vahingollista riippumatta siitä, kehen se kohdistuu. Tämä on se, mikä yhdistää Smithiä ja Westermarckia. Smith ei ollut niinkään kiinnostunut siitä, miksi ihmiset haluavat tuomita jonkin teon. Hän päätteli, että kaikki vain ajattelevat samalla tavalla. Westermarck toi mukaan evoluution selityksenä tällaisten tunteiden synnylle.

Teoksen ydinosan muodostaa sympatian käsittely, jonka

suhteen Smith ja Westermarck ovat samoilla linjoilla, eri läh-tökohdista. Jos moraalissa ran-kaiseminen on tärkeää, niin sen kääntöpuolella koemme sympatiana niitä kohtaan, jotka tuottavat meille mielihyvää, ja tämä muodostaa sosiaalisuuden ja yhteisöllisyyden ytimen. Puhumme vastavuoroisista tunteista ja altruismista. Westermarck rakensi perhettä koskevan teoriansa juuri tämän ajatuksen varaan ja joutui silloin konfliktiin Durkheimin kanssa, jolle yksilöiden moraalitunteilla ei juuri ollut merkitystä perhemuotojen selittämisessä. Tunnetusti Durkheimin teorit löivät Westermarckin laudalta. Olen itse yrittänyt osoittaa artikkelissani "Emile Durkheim vs. Edvard Westermarck: an uneven match" (2008), miten Durkheim oli joka kohdassa väärässä ja Westermarck oikeassa niin kutsutun Westermarck-efektin osalta ja miksi juuri siksi Durkheim sai sosiologien jakamattoman hyväksynnän.

Westermarckille perhe ja sukulaissuhteet muodostavat sen perustan, jossa sympatia ja altruismi syntyvät. Sympatian laajeneminen suurempiin yksiköihin ei enää tapahdu luonnonvalinnan pohjalta, mutta lähtökohdista ovat samat sympatian ja altruismin tunteet, jotka alkavat kohdistua muihin kuin omiin sukulaisiin tai heimon jäseniin. Westermarck

uskoi, että sympatian piiri oli jatkuvasti laajeneva. Toisaalta moraalien kehitys edellyttää vastavuoroisuutta sekä positiivisten että negatiivisten tunteiden pohjalta. Pipatti käsittelee teoriaa hyvin perinpohjaisesti ja liittää sen historialliseen yhteyteensä vertailemalla sitä Hutchesonin ja Humen teorioihin.

Se mitä lukija jää kaipaamaan, on yhteys moderneihin moraaliteorioihin. On selvää, että Westermarck on ylivoimainen verrattuna esimerkiksi G.E. Mooren löperöön Etiikkaan (1903), jossa etiikka ja moraalit syntyvät niin sanotusti tyhjästä, mutta miten Westermarck ratkaisisi esimerkiksi kuuluisan junadilemman (onko oikein pelastaa 10 ihmistä uhraamalla yksi ja onko parempi, ettei tarvitse tehdä mitään vai toimia aktiivisesti?) puhumattaakaan esimerkiksi itseohjaaviin autoihin liittyvistä ongelmista. En ryhdy tässä laajemmin spekulimaan asiasta, mutta lienee ilmeistä, että vastaus löytyy yksilöiden moraalitunteista ja niiden vaikutuksesta tilanteeseen, ei yhteiskunnan säännöistä. Eli - westermarckilaiselta kannalta - evoluution tuottamasta yksilön tavasta suhtautua tähän moraaliseen dilemmaan. Olettaisin, että sympatia tuotaisi tässä tulokseksi, että on parempi pelastaa kymmenen elämää kuin yksi ja luulen, että useimmat ihmiset ovat tästä samaa mieltä, varsinkin jos tämä

ei vaatisi heiltä suoranaista toimintaa. Sen sijaan ihmisen työntäminen radalle esteeksi voisi jo tuottaa useimmille moraalisia ongelmia eli myötätunto ei enää riitä pelastamaan kymmentä, jos olisi pakko henkilökohtaisesti aiheuttaa yhden(kin) ihmishengen menetys.

Mutta kaiken kaikkiaan, nyt on siis olemassa nuoren suomalaisen tutkijan teos, jossa tiiviissä muodossa esitetään Westermarckin moraaliteoria, sen peruskäsitteet ja historialliset yhteydet - mikä on hieno suoritus. Suosittelen lämpimästi tutustumista!

J P Roos

Tutkimusmatka Yhdysvaltojen sydänmaille

Jonathan M. Metz: *Dying of Whiteness. How the Politics of Racial Resentment Is Killing America's Heartland*. New York: Basic Books, 2019, 341 s. ISBN 978-1-5416-4498-4

Kirjoittaessani tätä elokuun loppupuolella valkoinen poliisi on juuri ampunut mustaa miestä useaan kertaan selkään Wisconsinin osavaltiossa. Wisconsinissa sijaitsevaan Kenoshan kaupunkiin on kutsuttu kan-